

Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Vrijwilligers tegen ouderenmishandeling

Pakket 3

Achtergrondinformatie

voor lokaal bestuur, lokale coördinatie en
locatiemanagement (voor coördinatoren,
ouderenadviseurs, bestuursleden, directies en MT's)

Inhoud

1. Wat is de handreiking
Vrijwilligers tegen ouderenmishandeling? ... 3
2. Wat is ouderenmishandeling
en hoe vaak komt het voor? ... 7
3. Een grotere kans op ouderenmishandeling ... 13
4. Dilemma's en voorbeelden
uit de vrijwilligerspraktijk ... 17
5. Meer informatie? Adressen, audiovisueel
materiaal, theater en workshops ... 20
6. Achtergrondverhalen:
problematiek, interventies, oplossingen ... 28

1.

Wat is de handreiking Vrijwilligers tegen ouderenmishandeling?

Vrijwilligersorganisaties, zorgorganisaties, ouderenbonden en welzijnsinstellingen die met vrijwilligers werken: allemaal spelen zij een rol in de hulp, zorg of opvang aan ouderen. In die situaties kan – bewust of onbewust – ouderenmishandeling plaatsvinden. Mensen kunnen ouderen moedwillig oplichten, pesten, of een klap geven. Maar er is ook ouderenmishandeling die per ongeluk gebeurt, of door overbelasting: bijvoorbeeld een oudere te hard vastpakken, iemand verwaarlozen of te veel slaapmiddelen geven.

Met deze handreiking kunnen vrijwilligers én vrijwilligers-coördinatoren aan de slag. Het helpt ze ouderenmishandeling beter te signaleren en tegen te gaan. De toolkit is ook bedoeld voor lokale besturen van vrijwilligersorganisaties, ouderenbonden en voor managementteams (MT's). Zij mobiliseren op 'hun locatie(s)' immers veel vrijwilligers rond ouderen. Die besturen en MT's moeten ervoor zorgen dat 'hun vrijwilligers' geen pleger zijn van ouderenmishandeling. Het is ook hun verantwoordelijkheid dat vrijwilligers (en professionals) op de locatie weten wat ze moeten doen als ze ouderenmishandeling vermoeden of willen melden.

Vrijwilligers en het Actieplan ouderen in veilige handen

Ouderenmishandeling kan grote schade aanrichten. Het is dus belangrijk ouderenmishandeling zo vroeg mogelijk te stoppen. Een manier om dat te doen is dat vrijwilligers die contacten hebben met ouderen – extramuraal en intramuraal – alert zijn op signalen van mogelijke ouderenmishandeling. Daarom heeft het Verwey-Jonker Instituut in opdracht van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport de handreiking *Vrijwilligers tegen Ouderenmishandeling* gemaakt.

Het ministerie van VWS maakt zich sterk om ouderenmishandeling te voorkomen en bestrijden. Hiervoor is het 'Actieplan Ouderen in Veilige Handen' opgesteld. Het Actieplan zet in op preventie, signaleren, melden en verbetering van de ondersteuning van slachtoffers. Deze handreiking *Vrijwilligers*

tegen ouderenmishandeling is een van de producten uit het Actieplan.

Ouderenmishandeling is een serieus probleem. Het komt op allerlei plaatsen voor: ouderen kunnen thuis mishandeld worden, op de dagopvang of in een woonzorginstelling. Vrijwilligers zijn op al deze plaatsen actief. Zij zien en horen veel en kunnen daarom een grote bijdrage leveren aan het bestrijden van ouderenmishandeling. De handreiking *Vrijwilligers tegen ouderenmishandeling* helpt zowel de vrijwilligers zelf als de professionals die daarbij betrokken zijn.

De handreiking Vrijwilligers tegen ouderenmishandeling

De handreiking bestaat uit drie pakketten en is kosteloos te downloaden via internet. De volgende pakketten zijn beschikbaar:

- Pakket 1: een Praktijkhulp voor vrijwilligers.
- Pakket 2: een Leidraad voor lokaal bestuur, lokale coördinatie en locatiemanagement.
- Pakket 3: Achtergrondinformatie voor vrijwilligersorganisaties, zorgorganisaties, ouderenbonden en welzijnsinstellingen.

Vrijwilligers(organisaties), ouderenbonden, zorg- en welzijnsorganisaties en andere betrokkenen krijgen duidelijke en concrete handvatten met deze achtergrondinformatie, praktijkhulp en leidraad.

Goede afstemming vereist: professionals en vrijwilligers

Professionele werkers in de zorg horen, als een collega iemand mishandelt, dit door te geven aan het meldpunt van de Inspectie voor de Gezondheidszorg. Zij hebben bij calamiteiten een meldplicht. Vrijwilligers hebben die meldplicht niet, ook al zijn ze op de hoogte van ouderenmishandeling. Vrijwilligers kunnen melden, maar moeten dat niet. Als zij mishandeling signaleren kunnen zij het beste coördinatoren, ouderenadviseurs en (andere) professionals waarschuwen. Dit alles vereist een goede afstemming tussen professionals en vrijwilligers. Het vraagt van vrijwilligersorganisaties en professionele instellingen dat ze daarop alert zijn bij de implementatie van de hier aangeboden pakketten. De inbreng van vrijwilligers, (hun) professionele aanspreekpunten en de samenwerking met professionele werkers moeten goed geregeld zijn in de organisatie.

Dit pakket: de Achtergrondinformatie

Dit is pakket 3, Achtergrondinformatie voor *Vrijwilligers tegen ouderenmishandeling*. Pakket 3 is voor iedereen die zich wil verdiepen in de achtergronden van ouderenmishandeling en in de manier waarop vrijwilligers daar iets aan kunnen doen. Andere pakketten van de toolkit zijn: pakket 1, een Praktijkhulp voor vrijwilligers en pakket 2, de Leidraad. De Leidraad is bedoeld voor locatiemanagement, lokaal bestuur en lokale coördinatie, ofwel managers, besturen, vrijwilligerscoördinatoren, aandachtsfunctionarissen, maatschappelijk werkers en ouderenadviseurs.

Pakket 3, de Achtergrondinformatie, bestaat uit zes hoofdstukken. Het pakket gaat in op de vraag: wat is ouderenmishandeling en hoe vaak komt het voor? Wat verhoogt de kans op ouderenmishandeling? We geven enkele dilemma's en voorbeelden uit de vrijwilligerspraktijk, links naar audiovisueel materiaal, een lijst met achtergrondliteratuur en belangrijke telefoonnummers. Tot slot tonen we twee verhalen waaruit blijkt hoe een medewerker van een regionaal Meldpunt Ouderenmishandeling ingrijpt bij een geval van ouderenmishandeling thuis. In deze verhalen komt ook aan bod welke positieve rol omstanders en vrijwilligers kunnen hebben.

Samen met het gebruik van de Praktijkhulp en de Leidraad kan deze Achtergrondinformatie u in de dagelijkse praktijk helpen om vrijwilligers een actieve rol te laten spelen in de preventie van ouderenmishandeling.

Wat kunt u vinden in de Praktijkhulp voor vrijwilligers?

In de Praktijkhulp voor vrijwilligers vindt u onder meer:

- Meer informatie over de signalen van ouderenmishandeling
- De Route voor vrijwilligers (in schema en met een uitgebreide uitleg)
- Tips voor gespreksvoering met het mogelijke slachtoffer

Wat kunt u vinden in de Leidraad voor lokaal bestuur, locatiemanagement en lokale coordinatie?

De Leidraad is voor managers, besturen, vrijwilligers-coördinatoren, aandachtsfunctionarissen, maatschappelijk werkers en ouderenadviseurs. Management en bestuur zijn verantwoordelijk voor een sociaal veiligheidsbeleid binnen de organisatie. Daarom is er voor hen de volgende informatie:

- Een Checklist Risicofactoren binnen de organisatie.
- Een Stappenplan voor het lokale bestuur, het locatie-management.
- En er wordt uitgelegd voor welke vrijwilligers het raadzaam is een Verklaring Omtrent Gedrag (VOG) aan te vragen.

Ook voor de vrijwilligerscoördinatoren is er een stappenplan gemaakt. Aangevuld met concrete voorbeelden om ze te helpen de bewustwording over ouderenmishandeling bij vrijwilligers op gang te brengen. In de Leidraad vindt u bijvoorbeeld:

- Omgangsvormen voor uw vrijwilligers.
- Een Model voor een workshop die de vrijwilligerscoördinator kan organiseren.
- Tips voor de gespreksvoering met het mogelijke slachtoffer.

Managers, besturen en coördinatoren doen per slot van rekening veel meer dan het waarborgen van de preventie en signalering van ouderenmishandeling. Als het echt misgaat zijn gespreksvoering, hulpverlening, daderaanpak en nazorg minstens zo belangrijk.

2. Wat is ouderen- mishandeling en hoe vaak komt het voor?

Voor de omschrijving van wat ouderen-
mishandeling is gebruiken we de definitie
van het ministerie van VWS uit het Actieplan:
Ouderenmishandeling is ‘het handelen of het
nalaten van handelen van al degenen die in een
terugkerende persoonlijke of professionele relatie
met de oudere (iemand van 65 jaar of ouder) staan,
waardoor de oudere persoon lichamelijke en/of
psychische en/of materiële schade lijdt en waarbij
van de kant van de oudere sprake is van een vorm
van gedeeltelijke of volledige afhankelijkheid’.¹

Ouderenmishandeling kan *bewust en onbewust* plaatsvinden. Mensen kunnen ouderen moedwillig oplichten, pesten, of een klap geven. Maar sommige ouderenmishandeling gebeurt per ongeluk, zonder opzet of door overbelasting: bijvoorbeeld een oudere te hard vastpakken, iemand verwaarlozen of te veel slaapmiddelen geven.

Bij ouderen thuis, in welzijnsinstellingen, in zorgorganisaties

Vrijwilligers komen bij ouderen thuis; denk aan bezoek, klusjes, en thuisadministratie bijvoorbeeld. Zij zijn actief in het welzijnswerk voor ouderen: dagopvang, vervoer en Tafeltje Dekje. En vrijwilligers helpen mee in woonzorginstellingen waar ouderen verblijven: activiteitenbegeleiding, openstelling café, individueel bezoek, vervoer. Op al deze plaatsen kan mishandeling voorkomen: door familie, vrienden, professionals, medebewoners en vrijwilligers zelf. Ouderenmishandeling kan dus zowel plaatsvinden in de privésfeer als in een professionele setting. Bij mishandeling en geweld in de huiselijke kring is de pleger vaak een partner, kind, familielid of vriend van het slachtoffer. Bij mishandeling en geweld in de professionele setting, is de pleger een professional of vrijwilliger, die werkzaam is in een intramurale instelling of in de ambulante hulpverlening. Ook kan het gaan om een medebewoner.

—
1 Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn & Sport (2011). *Actieplan Ouderen in Veilige Handen* (Kamerstuk: Kamerbrief, 30-03-2011, VWS); zie ook Comijs, H.C. et al. (1996). *Agressie tegen en benadeling van ouderen: Een onderzoek naar ouderenmishandeling*. Amsterdam: Instituut voor Extramuraal Geneeskundig Onderzoek, Vakgroep Psychiatrie, Vrije Universiteit.

Vrijwilligers hebben vaak een vertrouwensband met de mensen die zij helpen. Dat maakt de kans dat zij iets van eventuele mishandeling zien of horen, groot. Vrijwilligers hebben dan ook een belangrijke signaleringsfunctie.

Grensoverschrijdend gedrag en ouderenmishandeling

Mishandeling begint vaak met grensoverschrijdend gedrag: iemand gaat een grens over waardoor hij/zij de van hem/haar afhankelijke oudere lichamelijk, psychisch of materieel schade berokkent. Wie met ouderen werkt (vrijwillig of professioneel) heeft rekening te houden met grenzen en regels: rond lichamelijke integriteit, het betamelijke, privacy et cetera. Vrijwilligers kunnen grensoverschrijdend gedrag signaleren, maar kunnen ook zelf pleger zijn.

Signalen en vormen van ouderenmishandeling

Wat is een signaal?

Een signaal *kan* wijzen op ouderenmishandeling, maar dat *hoeft* niet per se. Soms zijn er geen concrete signalen, maar kunt u het gevoel hebben dat er iets niet in orde is: een nietpluis gevoel.

Dat is ook een signaal.

Een signaal is een startpunt om *alert* te zijn. Op basis van een signaal kunt u gaan handelen. Wat u moet doen is afhankelijk van de functie die u heeft.

Bent u vrijwilliger? Volg dan de Route voor vrijwilligers (zie de Praktijkhulp voor vrijwilligers)

Er zijn verschillende vormen van ouderenmishandeling:

- Lichamelijke mishandeling
- Psychische mishandeling
- Verwaarlozing
- Financiële uitbuiting
- Seksueel misbruik

Hierna wordt elke vorm toegelicht: u ziet een korte beschrijving en de mogelijke signalen die bij die vorm van mishandeling horen.

Lichamelijke mishandeling

Lichamelijke mishandeling gaat om slaan of schoppen, maar soms ook om knijpen, de mond afplakken, aan de haren trekken of branden. Soms worden ouderen vastgebonden aan een stoel of bed. Een minder zichtbare vorm van lichamelijke mishandeling is het geven van te weinig of juist te veel medicijnen (bijvoorbeeld slaapmiddelen).

Mogelijke signalen: blauwe plekken, schrammen, snij-, schaaf- of brandwonden, zwellingen, striemen op het lichaam, versuffing en apathie.

'Ik kan er moeilijk wat van zeggen dat hij me pijn doet bij de verzorging. Wie verzorgt mij anders?'

Psychische mishandeling

Psychische mishandeling gaat om treiteren, pesten en sarren, dreigementen (bijvoorbeeld met uithuisplaatsing, schelden, intimideren, valse beschuldigingen, beledigingen of bevelen). Ook het vernederen, het zelfvertrouwen ondermijnen en het psychisch onder druk zetten vallen onder psychische mishandeling. Bij de oudere leidt dit tot gevoelens van angst, woede, verdriet, schuchterheid, verwardheid of apathie.

Mogelijke signalen: onverklaarbare angst, woede en/of verdriet, verwardheid, schuchterheid, weinig reactie, wantrouwen, slaap- en/of eetproblemen. Maar ook: deuren zijn op slot, overname van zaken die iemand best zelf kan, geen toegang van vrienden of bekenden, geen privacy bij bezoek.

'Ik weet dat het niet goed is, maar anders zie ik helemaal niemand meer. Ik voel me al zo alleen en ben bang dat ik straks alleen nog maar contact heb met thuiszorgmedewerkers.'

Verwaarlozing

Verwaarlozing (niet zorgen voor een oudere) kan lichamelijke of psychische verwaarlozing zijn. Onder lichamelijke verwaarlozing verstaan we situaties waarin er niet voldoende voedsel, drinken aanwezig is, of onvoldoende persoonlijke of huishoudelijke hygiëne. Van psychische verwaarlozing is sprake wanneer de geestelijke behoeften van ouderen worden genegeerd, zoals de behoefte aan aandacht, liefde, emotionele zorg en respect.

Mogelijke signalen: ondervoeding, uitdroging, slechte hygiëne, doorliggen of andere onverzorgde wonden, vervuiling van zichzelf en/of kleding en/of huis, onvoldoende eten en drinken in huis, lichamelijke achteruitgang, plotselinge vermagering, depressie, frustratie, apathie, verdriet en wanhoop.

'Waarom zou iemand zich nog om mij bekommeren?'

Financiële uitbuiting

Bij deze vorm van ouderenmishandeling gaat het om het wegnemen of profiteren van bezittingen van de oudere. Te denken valt aan diefstal van geld (bijvoorbeeld met een bankpas voor zichzelf pinnen), juwelen en andere waardevolle spullen, aan verkoop of gebruik van eigendommen zonder toestemming van de oudere en aan afpersing en gedwongen testamentverandering. Ook iemand financieel kort houden is een vorm van uitbuiting. Daarnaast kan financiële uitbuiting ontstaan. Een voorbeeld is dat zorgverleners (bijvoorbeeld thuiszorg), maar ook familieleden de zorg(gelden) misbruiken.

Signalen: plotselinge of onverklaarbare geldopnames bij de bank, verdwijnen van waardevolle spullen uit huis, onverklaarbaar tekort aan geld, ontstaan van schulden, huurachterstand, grote belangstelling van familie voor geld of bezittingen van de oudere, weigeren van informatie over financiële situatie.

'Er verdwijnt wel geld van mijn rekening wanneer ik ze boodschappen laat doen. Toen ik de boodschappen nog zelf deed was het allemaal veel goedkoper. Maar ja, wanneer ik er iets van zeg, heb ik straks geen eten meer. Wie komt me dan helpen?'

Seksueel misbruik

Bij seksueel misbruik gaat het om het verrichten van seksuele handelingen met of in het bijzijn van de oudere tegen de wens van de oudere. Ouderen kunnen het slachtoffer zijn van onder meer exhibitionisme, betasten van het lichaam en verkrachting.

Mogelijke signalen: beschadigingen of irritaties aan genitaliën of anus, terugkerende genitale of anale infecties, bloedvlekken in kleding of beddengoed, moeite met zitten of lopen, geslachtsziekten, hevige onrust bij het (ont-) kleden of wassen, veelvuldig seksueel getinte gesprekken voeren.

'Ik ben al mijn zelfrespect kwijt.'

Hoe vaak komt ouderenmishandeling voor?

We schatten dat tussen de 160.000 en 200.000 ouderen in Nederland jaarlijks het slachtoffer worden van mishandeling; dat is 1 op de 20 ouderen. Niemand weet het precieze aantal. Af en toe staat er iets over mishandelde ouderen in de krant - dan gaat het vaak over financiële uitbuiting of fysiek geweld. ²

² MOVISIE (2010). Factsheet ouderenmishandeling.

Meldingsverlegenheid

Slechts bij een fractie van de gevallen komt het tot een melding of een aangifte, of tot een gesprek met dader of slachtoffer. Mensen herkennen bepaalde signalen niet altijd als mishandeling. Of ze vinden de mishandeling niet erg genoeg om te melden. Ook weten ze vaak niet waar ze hun vermoeden zouden kunnen bespreken of melden. Een andere reden noemen we meldingsverlegenheid: de schroom om te melden. Ouderenmishandeling is nog vaak een taboe.

Meldingen en incidenten

Toch zijn er mensen die bij ouderenmishandeling aan de bel trekken bij het advies- en meldpunt *Veilig Thuis* of bij het Landelijk Meldpunt Zorg, dat samenwerkt met de Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ). Meestal zijn dat professionals. Het aantal meldingen groeit de laatste tijd. In 2010 kwamen ongeveer 850 meldingen binnen bij de meldpunten; in 2014 waren dat er meer dan 2200. Het fenomeen wordt vaker herkend en gemeld. In de meeste gevallen krijgt een slachtoffer te maken met meerdere vormen van geweld. Uit de registraties blijkt dat psychische mishandeling het meeste voorkomt, vervolgens financieel misbruik en fysieke mishandeling. Bijna driekwart van de meldingen betreft moedwillige mishandeling of misbruik, een kwart betreft ontspoorde zorg.^{3 4}

De politie noteerde in 2008 bijna 1100 incidenten van huiselijk geweld tegen ouderen, in 2012 meer dan 2000. En iets meer dan 40% van de verpleeghuisartsen zegt te maken te hebben gehad met gevallen van ouderenmishandeling.⁵

3 MOVISIE (2014). Factsheet-meldingen-ouderenmishandeling-2013.

4 SCP (2014). Ouderenmishandeling, advies over onderzoek naar aard en omvang van misbruik van en geweld tegen ouderen in afhankelijkheidsrelaties, SCP: Den Haag

5 Politiecijfers afkomstig van: Bureau Beke (2013). Kijk.. dan zie je het! Huiselijk geweld geteld en verdiept Cijfers 2010 t/m 2012. Beke: Arnhem; en http://www.politiehuiselijkgeweld.nl/wp-content/uploads/2013/12/Kijk_dan_zie_je_het-definitief-december-2013.pdf.

Verpleeghuiscijfers afkomstig van: Bardelmeijer, E. (2007). Ouderenmishandeling in het verpleeghuis. Ervaringen, kennis en behoeften van verpleeghuisartsen. Resultaten van literatuuronderzoek en inventariserend empirisch onderzoek onder 484 verpleeghuisartsen

3. Een grotere kans op ouderenmishandeling

We weten dat bepaalde factoren het risico op ouderenmishandeling kunnen vergroten. Ze kunnen liggen bij het mogelijke slachtoffer en bij de mogelijke pleger.⁶ Die risicofactoren kunnen spelen in huiselijke kring en in een professionele setting. In beide settings kan er een verhoogde kans bestaan op ouderenmishandeling. Zo zijn er omstandigheden in het leven van de pleger waardoor die eerder tot mishandeling komt. Tegelijkertijd kan de situatie waarin een oudere verkeert eerder leiden tot mishandeling door plegers.

Professionals (in huiselijke en intramurale setting) hebben vaak een andere band met ouderen dan vrijwilligers of familieleden en vrienden. Vrijwilligers kunnen in de privésfeer en in een professionele setting een vertrouwensband opbouwen met ouderen die zij regelmatig zien.

Als er een grotere kans is op ouderenmishandeling om welke reden dan ook, heeft iedereen in de omgeving van de oudere daarmee te maken: professionals, vrijwilligers en naasten. Het is daarom belangrijk om als vrijwilliger en organisatie alert te zijn op de aanwezigheid van deze risicofactoren. Hieronder bespreken wij de belangrijkste risicofactoren.

Toenemende afhankelijkheid van de oudere

Door lichamelijke en geestelijke achteruitgang kan een oudere steeds afhankelijker worden van zorg. De afhankelijkheid kan van *financiële, emotionele, sociale of lichamelijke* aard zijn. Een oudere kan bijvoorbeeld afhankelijker worden van een potentiële pleger voor (het beheer van) inkomen of huisvesting. Bij de andere vormen van afhankelijkheid geven we een korte uitleg.

Emotionele afhankelijkheid

Als een thuiswonende oudere emotioneel afhankelijker wordt van zijn of haar naasten, verandert er iets in de band tussen beiden. Wordt de band sterker, dan neemt dikwijls ook de emotionele afhankelijkheid toe. Juist ook binnen die hechte relatie kan mishandeling voorkomen. Als dat zo is, kunnen zulke sterke banden het slachtoffer of de naaste ervan weerhouden

mishandeling bij derden aan de orde te stellen (loyaliteit). Eenzelfde loyaliteitsband kan optreden in een professionele setting tussen oudere en vrijwilliger.

Sociale afhankelijkheid

Wanneer een oudere buiten de pleger geen andere mensen ziet, ontstaat er vaak sociale afhankelijkheid. De pleger is het enige contact van de oudere. De oudere kan bang zijn om het contact met de pleger te verliezen. Dit kan thuis, in de privésfeer plaatsvinden, maar ook in de professionele setting waar de oudere van een professionele verzorger afhankelijk is voor contacten.

Lichamelijke afhankelijkheid

Bij lichamelijke afhankelijkheid zorgt de pleger voor het slachtoffer (bijvoorbeeld boodschappen doen, kleding wassen, wassen en aankleden). Zonder de zorg van de pleger zou het slachtoffer in zijn dagelijks leven hulpeloos zijn. In de privésfeer kan de angst voor een opname een grote rol spelen bij het niet willen communiceren over of melden van eventuele mishandeling. In de professionele sfeer kan de oudere de mishandeling niet aankaarten uit angst om niet meer geholpen te worden.

—

⁶ Deze verzameling van risicofactoren is gebaseerd op de volgende bronnen: Ramkema, H. (1996). *Signaal op rood; ouderenmis(be)handeling bij de mensen thuis*. Utrecht: NIZW; PRIMO NH (2009). Noord-Hollands protocol ouderenmishandeling; Meldpunt Bezorgd? *Ouderenmis(be)handeling*. *Meer dan geweld alleen*. Informatiebrochure voor hulp- en dienstverleners (2009).

Mentale weerbaarheid en ingrijpende voorvallen in het leven van de oudere

Ouderen met dementie of een verstandelijke beperking zijn kwetsbaarder voor mishandeling en uitbuiting dan andere ouderen. Hun mentale weerbaarheid is niet altijd even goed. Maar ook bij gezonde ouderen wil met de jaren de mentale weerbaarheid nogal eens afnemen. Dat vergroot de kans om slachtoffer te worden van ouderenmishandeling. Ook hier geldt dat dit zowel in de privésetting als in de professionele setting het geval kan zijn.

Een andere risicofactor bij ouderenmishandeling is het meemaken van een ingrijpend voorval. Verstreckende gebeurtenissen in een mensenleven vergroten de kans om slachtoffer te worden. Bij de oudere kan stress ontstaan door een verhuizing, de dood van een geliefd persoon, of scheiding van een huisgenoot. Daarbij kan sprake zijn van financiële nood. Deze zaken dragen bij aan de afhankelijkheid en kunnen iemand kwetsbaar maken voor mishandeling. Ingrijpende voorvallen zijn ook voor mogelijke plegers een risicoverhogende factor.

Familiegeschiedenis van ouderen en potentiële plegers

Familiegeschiedenis: gewelddadig met elkaar omgaan wordt vaak van generatie op generatie overgedragen. Geweld is dan 'normaal' binnen een gezin en voor de individuen die in zo'n gezin opgroeien. Binnen zo'n traditie weten de gezinsleden niet beter dan problemen op te lossen met geweld of dreiging.

Zulke familiegeschiedenissen verhogen de kans op ouderenmishandeling. Ook dit geldt weer voor zowel potentiële plegers als potentiële slachtoffers. In de privésfeer blijft het geweld zich herhalen binnen de familie. Dit is lastig te doorbreken. Maar mensen kunnen hun gewelddadige familiegeschiedenis ook meenemen naar hun (vrijwilligers)werk: zij neigen sneller tot geweld of dreiging in het (zorg)contact met ouderen.

Isolement van oudere en potentiële pleger

Als iemand weinig contact heeft met de buitenwereld spreken we van isolement. Isolement van de oudere vergroot de afhankelijkheid van degene die hem/haar verzorgt. En, zoals we zagen, verhoogt dat weer de kans op ouderenmishandeling. Bovendien kunnen situaties van mishandeling lang onopgemerkt blijven, zeker als de oudere geen contact heeft met anderen. Mishandeling kan voortduren als niemand zicht heeft op wat er zich achter de voordeur van de oudere afspeelt; in de professionele setting werkt dat ook zo, als de oudere geen of onvoldoende contacten heeft buiten die met de pleger.

De pleger kan evengoed in een isolement verkeren. Als een vrijwilliger, mantelzorger, of professional niemand heeft om over zijn zorgdruk te praten, staat hij/zij er alleen voor. Dat gevoel van isolement en altijd verantwoordelijk zijn kan mensen te veel worden. Dit verhoogt de kans dat hij/zij ooit een pleger wordt. Sociale steun van bijvoorbeeld maatschappelijk werk, leidinggevende, coördinator, familie en (andere) vrijwilligers kan

verlichting brengen bij het zorgen voor een oudere. Door erover te praten kunnen vrijwilligers, mantelzorgers en professionals hun ei kwijt.

Overbelasting van verzorgers:

vrijwilligers, mantelzorgers en professionals

Overbelasting is een andere belangrijke risicofactor. Perioden van spanning en druk komen in bijna ieder leven voor; vrijwilligers vormen daar geen uitzondering op. Overbelasting heeft vrijwel altijd meerdere oorzaken. Toch kan de zorg zelf voor een oudere zoveel druk leggen op de betrokkenen dat die zorg ontspoot. De overbelaste vrijwilligers, mantelzorgers of professionals worden ongemerkt plegers. De zorg is met andere woorden te veel geworden, of de zorgbehoefte is groter dan de persoon in kwestie kan bieden. Vooral bij mantelzorgers komt dit vaker voor, maar ook vrijwilligers en professionals kunnen last hebben van overbelasting om welke reden dan ook.

Idealiter zijn draaglast en de draagkracht in balans. Allerlei factoren zorgen ervoor dat de draaglast de draagkracht soms overschrijdt. Bij professionele werkers kan het bijvoorbeeld gaan om onervarenheid met ouderen, of frustraties over de personeelsbezetting of wachtlijsten in de zorg. In de privésfeer kan stress ontstaan doordat overmatig veel zorgtaken gecombineerd moeten worden met het eigen gezin, met problemen op het werk, met relatieproblemen of schulden.

Afhankelijkheid en psychische gesteldheid van plegers

Het kan ook dat een mogelijke pleger afhankelijk is van het slachtoffer, bijvoorbeeld voor huisvesting, sociale contacten of inkomen. Het kan mensen irriteren om zo gebonden te zijn. Daarmee wordt de kans op afreageren groter. Bovendien is er, als mensen in hetzelfde huis wonen en het dagelijks leven delen, ook meer gelegenheid tot mishandeling.

Hoe het staat met de psychische gesteldheid van plegers is altijd van invloed op hun functioneren. Of dat nu in de privésfeer is of in een professionele setting waar vrijwilligers en professionals werken. De mogelijke pleger kan psychiatrische problemen of een ontwikkelingsstoornis hebben. Alcoholisme, drugs- en gokverslaving vergroten het risico van mishandeling. Door het gebruik van middelen neemt het verantwoordelijkheidsgevoel van de mogelijke pleger af. Vaak verandert de belevingswereld. Gevoelens kunnen afvlakken, wat mishandeling in de hand werkt.

4. Dilemma's en voorbeelden uit de vrijwilligerspraktijk

1. Een teveel aan medicijnen?

U doet één keer in de week spelletjes op een woongroep voor psychogeriatrische patiënten in een zorginstelling. Een bewoner met wie u zit te kaarten klaagt over slaperigheid. Hij zegt een teveel aan slaapmiddelen te krijgen. De volgende week komt hij erop terug. Het is een bewoner die verder niet vaak met dit soort klachten komt. Hij zegt eigenlijk nooit iets over medicatie, maar nu dus wel. Ondertussen wordt hij steeds vergeetachtiger: de dementie vordert gestaag. U twijfelt: is er nu sprake van een teveel aan slaapmiddelen of niet? Moet u iets gaan zeggen of vragen? Aan de bewoner in kwestie? Bij zijn familie? Bij het personeel? Of bij uw coördinator?

2. Hardhandig door overbelasting?

U bent via uw beste vriendin vrijwilligster geworden bij de dagopvang voor ouderen. ‘Echt wat voor jou’, zei ze. U helpt nu bij de zanggroep die de Stichting Welzijn Ouderen in uw plaats organiseert. Uw vriendin begeleidt de ouderen één voor één naar de ruimte waar ze zingen. Ze zet de ouderen met een collega-vrijwilliger klaar voor de zangclub, in hun rolstoel of op een gewone stoel in de zaal. In het begin was u trots op uw vriendin: wat deed ze dat soepel en gezellig, ook bij de moeilijke mensen. Maar de laatste tijd lijkt het wel of uw vriendin steeds chagrijniger wordt. Op een dag komt uw vriendin met een enthousiaste cliënt naar de zaal. Hij is al begonnen: lallend komt de man de zaal binnen. U ziet dat uw vriendin zich schaamt en geen grapje paraat heeft. Kort snauwt ze hem af ‘hou toch op,

man’. U vindt dat uw vriendin onnodig onaardig doet en u voelt zich daar ongemakkelijk bij. De volgende weken wordt het er niet beter op, soms doet uw vriendin ronduit hardhandig. U wilt het graag aan de orde stellen bij haar of uw vrijwilligerscoördinator, maar u aarzelt. Zij zal boos worden, dan bent u uw vriendschap kwijt. Als u naar de coördinator gaat bent u achter haar rug om aan het opereren. Dat voelt ook niet prettig.

3. Escalatie onder bewoners

U bent vrijwilliger bij een verpleeghuis. U brengt en haalt een oude mevrouw altijd naar een van de groepsactiviteiten. Op dinsdag gaat de oude mevrouw na het spelletjes doen graag nog even wat drinken in het café. Daar zitten meer bewoners. Een van hen klapt voortdurend in zijn handen. Dat werkt op de zenuwen van ‘uw mevrouw’, dat weet u. Eén keer heeft uw mevrouw een kopje naar het hoofd van de bewuste meneer gegooid. Deze dinsdag zijn beiden weer in het café. U voelt een nieuwe escalatie alweer aankomen, maar hoe kunt u deze vorm van onderlinge ouderenmishandeling en deze incidenten voorkomen? Of vindt u dat een zaak van het personeel?

4. Verwaarlozing thuis

(Uit: Royers & Van der Rijst, 2008. Verborgene Leed)

U komt als vrijwilliger van een vrijwilligersorganisatie al jaren bij een echtpaar thuis. Meneer en mevrouw zijn al veertig jaar gelukkig getrouwd. De laatste paar jaar merkt u dat mevrouw sterk is veranderd. Ze lijkt meer in zichzelf gekeerd en doet het

huishouden met de Franse slag. Zozeer zelfs dat ze steeds meer fouten maakt. Langzamerhand heeft meneer het huishouden overgenomen. Mevrouw zorgt ook steeds minder goed voor zichzelf. Het lijkt alsof ze het liefst de hele dag in bed zou willen liggen. Meneer probeert haar wat op te peppen, maar dit lukt niet. Omdat hij zelf ook een dagje ouder wordt, schiet de verzorging van zijn vrouw er wel eens bij in. Soms vergeet hij haar op tijd drinken te geven, of krijgt ze dagenlang alleen maar boterhammen met stroop. Het bed en haar kleding verschonen gebeurt minder vaak, zelfs als ze af en toe nachtelijke 'ongelukjes' heeft. Het lukt meneer niet meer goed om alles op tijd te doen, zo vertelt hij u. Hij verzekert u dat het goed gaat met hem en mevrouw en vraagt u niet aan anderen te vertellen over hun situatie. U zit ermee in uw maag, u wilt alarm slaan bij uw coordinator, maar u mag toch niet zomaar iets doorvertellen waarvan een ander u gevraagd heeft het geheim te houden?

5. Aannemen van cadeautjes en geld?

U werkt sinds uw pensioen als vrijwilliger voor een zorginstelling voor ouderen. U bent onder andere chauffeur bij uitjes voor individuele ouderen. Met één oudere dame heeft u goed contact. In de loop van de jaren is het vriendschap geworden. U komt altijd een uurtje eerder om samen een kopje koffie drinken en soms gaat u samen een dagje uit. Mevrouw is erg op u gesteld geraakt en wil graag iets terugdoen op haar eigen manier. Zo geeft ze vaak een kleinigheidje mee voor de kleinkinderen. Afspraak is dat mevrouw niet hoeft te betalen voor benzine-

kosten, de zorginstelling betaalt u een kilometervergoeding. Toch voelt ze zich soms bezwaard: ze weet niet zo goed van de afspraak en benzine wordt steeds duurder. Laatst hoorde ze u zeggen dat u alweer moest tanken. Inderdaad denkt u... het zijn financieel lastige tijden. Mevrouw begint u steeds meer cadeautjes te geven en soms ook grotere bedragen geld. Is dat een blijk van waardering die u goed kunt gebruiken, of raakt het uit evenwicht en zou u het niet moeten aannemen?

5. Meer informatie? Adressen, links, audiovisueel materiaal, theater en workshops

Wanneer u ouderenmishandeling wilt melden, of advies nodig heeft in het geval van ouderenmishandeling, gepleegd of gesignaleerd door vrijwilligers, dan kunt u terecht bij de volgende adressen.

Belangrijke adressen en telefoonnummers

- **Advies- en meldpunt Veilig Thuis**

tel. 0800 2000 (gratis en 24/7 bereikbaar)

Voor slachtoffers en voor plegers, kinderen, familie en bureu. Jong en oud, mannen en vrouwen. Mensen uit grote en kleine families en uit verschillende culturen. Bij Veilig Thuis spreekt u uw plaatsnaam in en daarna wordt u doorverbonden met medewerkers uit uw regio. Veilig Thuis luistert en probeert verder te helpen met een advies of ondersteuning. Bellen kan altijd anoniem.

Zie ook: <http://vooreenveiligthuis.nl/veilig-thuis>

- **Landelijk Meldpunt Zorg**

voor burgers: 088-120 50 20

voor zorgverleners: 088-120 50 00

Alleen voor het melden van mishandeling door een (vrijwillige) medewerker in de zorg. Het meldpunt werkt nauw samen met de Inspectie voor de gezondheidszorg.

Het meldpunt is telefonisch bereikbaar op werkdagen van 09.00 tot 17.00 uur. U kunt ook een e-mail sturen naar: Info@landelijkmeldpuntzorg.nl

Handige links

Wanneer u meer informatie zoekt over ouderenmishandeling dan kunt u terecht bij de volgende organisaties en websites:

- **De Rijksoverheid** heeft een website met uitgebreide aandacht voor aanpak en hulp bij ouderenmishandeling: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ouderenmishandeling>
Hier kunt u ook de link vinden naar het Actieplan 'Ouderen in veilige handen' vinden en de campagnesite Voor een veilig thuis.

- **Landelijk Platform Bestrijding Ouderenmishandeling (LPBO).**

Het LPBO heeft als doel ouderenmishandeling te voorkomen, te signaleren en te bestrijden. Het LPBO staat open voor deelname van beleidsmakers, uitvoerders en andere betrokkenen bij de bestrijding van ouderenmishandeling. Contactpersoon Mirjam van Dongen, Voorzitter van het LPBO en Landelijk ambassadeur STOP Ouderenmishandeling: M.vanDongen@yulius.nl

- Het **Pesten Platform** van het Ouderenfonds is in april 2012 gelanceerd om pesten onder ouderen tegen te gaan. Professionals in de zorg kunnen op het Pesten Platform terecht om ervaringen uit te wisselen en elkaar tips te geven over hoe het probleem moet worden aangepakt:
<https://www.ouderenfonds.nl/wat-doen/projecten/anti-pesten/>
- **MOVISIE (o.a. publicaties, feiten en cijfers, nieuws):**
www.movisie.nl/ouderenmishandeling
- <http://www.huiselijkgeweld.nl/ouderenmishandeling>

Audiovisueel materiaal

Er bestaat audiovisueel materiaal dat u goed kunt gebruiken om vrijwilligers op uw locatie (en professionals die met vrijwilligers werken) te attenderen op het fenomeen ouderenmishandeling. In de onderstaande fragmenten komt aan bod wat we onder ouderenmishandeling verstaan en wat je eraan kunt doen. Audiovisueel materiaal is vaak een gemakkelijke ingang om een gesprek over ouderenmishandeling op gang te brengen. Hieronder geven we een aantal links naar fragmenten die u verder op YouTube kunt vinden, bij elke link geven we een korte omschrijving van het fragment.

Audiofragment

Regionaal Radio-interview

met hoogleraar geriatrie

<http://bit.ly/MzKGzP>

15 juni 2011: 5 min.

Tienduizend ouderen in Gelderland mishandeld (audio)
Radio-interview met hoogleraar geriatrie Marcel Olde Rikkert van het UMC St Radboud in Nijmegen, op de Dag tegen Ouderenmishandeling: het gaat niet alleen om lichamelijke, geestelijke en seksuele mishandeling, maar ook om financieel misbruik. 'Ouderen worden kaalgeplukt door hun naasten', zegt Olde Rikkert. 'Van opzet is meestal geen sprake. Het gaat om

onmacht. Slachtoffers durven niet aan de bel te trekken.'
De hoogleraar: 'Ze zijn afhankelijk van hun verzorgers en zijn bang voor de gevolgen.' Olde Rikkert pleit voor een betere signalering van ouderenmishandeling, vooral door huisartsen.

Videofragmenten

1. Digitale vertellingen over ouderenmishandeling

Digitale vertellingen over ouderenmishandeling vanuit het perspectief van de oudere die afhankelijk is. Gemaakt voor meldpunt ouderenmishandeling Amersfoort, door studenten van de Hogeschool Utrecht in Amersfoort; drie fragmenten. Zwart-wit beelden afgewisseld met geschreven tekst, zoals in een stomme film, klassieke cellomuziek eronder: Boodschap: 'Ouderenmishandeling komt vaker voor dan je denkt. [...] Meld dit!' NB: Deze digitale filmpjes geven een regionaal telefoonnummer aan het eind.

2. Regionale televisie

6 min - 23 juni 2010

RTV OOG Actueel

Regionale TV Groningen heeft een special over een geval van een overbelaste mantelzorger die haar vader zonder opzet mishandelt. Iedereen (mantelzorger inclusief) is opgelucht als professionele hulp polshoogte komt nemen en hulp biedt. Zeer duidelijke professional aan het woord over de glijdende schaal als je dagelijks zorg hebt voor iemand in huiselijke kring. In deze uitzending ook straatinterviews.

<http://bit.ly/LQwSEw>

<http://bit.ly/LyLwzr>

<http://bit.ly/Kq5Q9u>

3. Ouderenmishandeling in een verpleeghuis

2 min. - 21 mei 2010

Geüpload door OUDERENHART

Dochter laat geluidsfragment horen van haar moeder die gevallen is en niet wordt opgeroepen door de verpleging. Dochter is strijdbaar, de afhankelijkheid van moeder verhindert niet dat zij mishandeling aankaart.

DVD's en ander lesmateriaal

1. Het DVD Pakket met handleiding: *Je ziet het pas als je het gelooft!* MOVISIE/BOOZ (2013).

Het pakket bestaat uit een DVD met vijf korte films en een handleiding van 27 pagina's. Het is te gebruiken als onderdeel van algemene voorlichting over ouderenmishandeling of als materiaal bij een training. De casussen gaan over uit de hand gelopen mantelzorg, financiële uitbuiting, verwaarlozing, mishandeling in zorginstellingen en seksueel misbruik. Er is een trailer beschikbaar op YouTube:

<https://www.youtube.com/watch?v=yO-dG8tfdvk>

2. Voor belastinghulp en vrijwillige ouderenadviseurs van seniorenorganisaties is er een lesmodule. Zie voor meer informatie:

<https://www.anbo.nl/belangenbehartiging/participatie/ouderenmishandeling/voorlichtingscampagne-ouderen-in-veilige-handen>

<http://bit.ly/Ky9NV3>

<http://www.netwerknoom.nl/27-Ouderen-in-veilige-handen>

<http://www.pcob.nl/uw-belang/waardig-ouder-worden/voorlichters>

<http://www.uniekbo.nl/ouderenmishandeling/ouderenmishandeling.html>

3. Onder de titel 'Met mentorschap in veilige handen' heeft Mentorschap Nederland voor zijn vrijwillige mentoren van ouderen een stappenplan en training ontwikkeld voor situaties waarin ouderenmishandeling wordt gesignaleerd. Mentorschap selecteert en schoolt vrijwilligers voorafgaand aan benoeming door de kantonrechter: <http://www.mentorschap.nl/gemeenten-verplicht-mishandeling-ouderen-tegen-te-gaan/>

Theater

Wanneer u grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar wilt maken in uw organisatie, kan interactief theater een ingang bieden.

Er zijn gezelschappen die voorstellingen of inspringtheater hebben ontwikkeld om grensoverschrijdend gedrag, ontspoorde zorg en ouderenmishandeling voelbaar en bespreekbaar maken. Wij noemen drie voorbeelden:

Interactief theater:

- Theducater: interactief theater over onder andere ontspoorde zorg: www.theducater.nl
- Training en Acteursbureau Hetsen en Visschers: http://www.hetsen-visschers.nl/34_sg_trainingen-rond-thema-ouderenmishandeling,-huiselijk-geweld.php

Voorstelling:

- Theatergroep Drang heeft in samenwerking met de GGD Den Haag een voorstelling over ouderenmishandeling gemaakt: Broos. Broos is een educatieve voorstelling over het thema ouderenmishandeling met als doel om professionals, mantelzorgers en mensen in het werkveld concrete aanknopingspunten te geven bij vermoedens of constatering van ouderenmishandeling.

Workshops

Wanneer u een workshop voor uw vrijwilligers wilt organiseren, kunnen de volgende organisaties u van dienst zijn:

Verwey-Jonker Instituut: www.verwey-jonker.nl

T: 030-2300799

MOVISIE: www.movisie.nl

T: 030-7892000

Vilans: www.vilans.nl

www.zorgbetermetvrijwilligers.nl

T: 030-7892300

Verder lezen

- Bardelmeijer, E. (2007). *Ouderenmishandeling in het verpleeghuis. Ervaringen, kennis en behoeften van verpleeghuisartsen. Resultaten van literatuuronderzoek en inventariserend empirisch onderzoek onder 484 verpleeghuisartsen.*
- Bavel, M. van., Delft, A. van., Janssens, K. & Goes, A. (2012). *Zorg en grenzen. Handreiking voor het werken aan sociale veiligheid in de ouderenzorg.* Utrecht: Movisie
- Bavel, M., Dongen, M. van, & Royens, T. (Red.) (2008). *Persdossier Ouderenmishandeling, juni 2008.* Utrecht: Movisie, LPBO, Vilans.
- Berg, J. van den., Hoogenbosch, J. & Kruijt, T. (2015). *Inventarisatie Beleid Ouderenmishandeling bij Centrumgemeenten.* Den Haag: B&A B.V.
- Brons, I. (2015), *Praten helpt! Het verhaal van ouderenmishandeling.* Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn & Sport.
- Bureau Beke (2013). *Kijk.. dan zie je het! Huiselijk geweld geteld en verdiept Cijfers 2010 t/m 2012.* Arnhem.
- CMO Flevoland (2011). *Veilig oud zijn in Flevoland. Basishandelingsprotocol ouderenmishandeling/ontspoorde zorg in Flevoland.* Centrum Maatschappelijke Ontwikkeling Flevoland.
- Comijs, H.C., Jonker, C., Pot, A.M., & Smit, J.H. (1996). *Agressie tegen en benadeling van ouderen: Een onderzoek naar ouderenmishandeling.* Amsterdam: Instituut voor Extramuraal Geneeskundig Onderzoek, Vakgroep Psychiatrie, Vrije Universiteit.
- GGD Den Haag/Meavita Thuiszorg. *Ouderenmis(be)handeling, meer dan lichamelijk geweld alleen. Informatieboekje voor hulp- en dienstverleners.* Den Haag.
- Gruijter, M. de & L.M. Verwijs (2010) *Interculturele aspecten van ouderenmishandeling.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Heerwaarden, Y. van & Schaafsma, K. (2005). *Je ziet het pas als je het gelooft. Preventie en bestrijding van ouderenmishandeling.* Amsterdam: DSP-groep.
- Krediet, G. (2010). *Ouderenmishandeling. Ervaringen en interventies.* Amsterdam: Elsevier Gezondheidszorg.

- Lünemann, K., M. Goderie & B. Tierolf, m.m.v. Renée Römken (2010). *Geweld in afhankelijkheidsrelaties. Ontwikkelingen in vraag naar en aanbod van hulp en opvang*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn & Sport. (2013). *Basismodel meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling. Stappenplan voor het handelen bij signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling*. Den Haag: Ministerie van VWS.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn & Sport (2011). *Actieplan Ouderen in Veilige Handen*. Den Haag: Ministerie van VWS (Kamerstuk: Kamerbrief, 30-03-2011, VWS).
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn & Sport (2014). *Leidraad Veilige Zorgrelatie. Handvatten voor bewustwording, preventie en interventie bij grensoverschrijdend gedrag en mishandeling in de professionele zorgrelatie*. Den Haag: Ministerie van VWS
- MOVISIE. *Factsheets ouderenmishandeling*. Utrecht: MOVISIE.
- PRIMOnh (2010). *Noord-Hollands protocol ouderenmishandeling*.
- Ramkema, H. (1996). *Signaal op rood; ouderenmis(be)handeling bij de mensen thuis*. Utrecht: NIZW.
- Royers, T., van der Rijst, M., & Boers, H. (2008). *Verborgen leed: herkennen en signaleren van ouderenmishandeling*. Den Haag: LEMMA.
- Royers, T., & Bavel, M. van (2012). *Oud Leed. Basisboek ouderenmishandeling*. Amsterdam: SWP.
- Ruigrok | NetPanel. (2014). *Het effect van voorlichting over ouderenmishandeling*. Amsterdam: Ruigrok | NetPanel
- Plaisier, I. & Klerk, de., M. (2015) *Ouderenmishandeling in Nederland. Inzicht in kennis over omvang en achtergrond van ouderen die slachtoffer zijn van ouderenmishandeling*. Den Haag: SCP.
- Storms, O., Scherpenzeel, R. & Goes, A. (2014). *Stappenplan Handelen bij ontspoorde mantelzorg. Een model als aanvulling op de meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling*. Utrecht: Movisie

6. Achtergrondverhalen: problematiek, interventies, oplossingen

De laatste jaren zijn er steeds meer concrete verhalen over ouderenmishandeling bekend geworden. Daarin staan de mensen zelf, hun verschillende ervaringen en achtergronden centraal. Ook is het concreter geworden wat professionals, burens en vrijwilligers kunnen doen als zij in hun leven of beroepspraktijk een geval van ouderenmishandeling tegenkomen. In deze bijlage nemen we delen van twee belangrijke publicaties op: een deel uit een brochure van Theo Royers en Mirjam van der Rijst en twee verhalen uit het praktijkboek van Gerda Krediet.⁷

Verborgen leed: herkennen en signaleren van ouderenmishandeling thuis

De brochure van Royers en Van der Rijst beschrijft in vijf hoofdstukjes wat onder ouderenmishandeling verstaan wordt en geeft informatie over de achtergronden en hoe er mee om te gaan voor de helpende of verzorgende in zijn/haar werk als hulpverlener in de thuiszorg. De publicatie richt zich vooral op bewustwording en signaleren van dit probleem. In deze bijlage willen we de casuïstiek opnieuw afdrukken en zo onder de aandacht brengen.

Verborgen leed. Herkennen en signaleren van ouderenmishandeling. 'Vormen van ouderenmishandeling' pp. 8 t/m 13. Auteurs: Royers, T. & Rijst, M. van der. Uitgave: Lemma, 2008.

eurs.

Verzameling verhalen van een sociaal psychiatrisch verpleegkundige in Rotterdam

In 2010 publiceerde Gerda Krediet, sociaal-psychiatrisch verpleegkundige bij de GGD Rotterdam Rijnmond haar ervaringen van tien jaar Meldpunt Ouderenmishandeling. Krediet beschreef vijftien uiteenlopende gevallen die voor vrijwilligers, professionals en andere geïnteresseerde burgers inzichtelijk maken wat ouderenmishandeling precies is en hoe er bij ouderenmishandeling thuis ingegrepen kan worden. Krediet geeft een goed beeld van de problematiek, de rol van de omstanders, de mogelijke interventies en de oplossingen die een professional in samenwerking met andere professionals, bureaus en vrijwilligers. De zeggingskracht van de praktijkverhalen van Krediet is groot.

In dit achtergrondinformatiepakket *Vrijwilligers tegen Ouderenmishandeling* nemen we er twee op en geven we de inhoudsopgave van deel 1 van het boek van Krediet voor wie wil weten wat er nog meer te lezen valt.

- Gerda Krediet (2010), 'Nog steeds oorlog' in *Ouderenmishandeling. Ervaringen en interventies*. Amsterdam: Elsevier Gezondheidszorg, pp. 53-58.
- Gerda Krediet (2010), 'Een grote mond doet wonderen' in *Ouderenmishandeling. Ervaringen en interventies*. Amsterdam: Elsevier Gezondheidszorg, pp. 83-89.
- Inhoudsopgave van *Ouderenmishandeling. Ervaringen en interventies*.

Bron: *Ouderenmishandeling. Ervaringen en interventies*.

Auteur: Krediet, G. 'Nog steeds oorlog'.

Auteur: Krediet, G. 'Een grote mond doet wonderen'

Inhoudsopgave: *Ouderenmishandeling. Ervaringen en interventies*

Uitgave: Amsterdam: Reed Business, 2010.

[http://www.elseviergezondheidszorg.nl/Boeken-](http://www.elseviergezondheidszorg.nl/Boeken-Details/1253/999726/Ouderenmishandeling.html)

[Details/1253/999726/Ouderenmishandeling.html](http://www.elseviergezondheidszorg.nl/Boeken-Details/1253/999726/Ouderenmishandeling.html)

ISBN 9789035231658.

Verborgen leed Herkennen en signaleren van ouderenmishandeling

Theo Royers
Maaïke van der Rijst

p.8-13⁸

⁸ *Verborgen leed*. Herkennen en signaleren van ouderenmishandeling. Pp 8 t/m 13.

Auteurs: Royers, T. & Rijst, M. van der. Lemma, 2008.

⁹ Royers & Van der Rijst onderscheiden zes vormen van ouderenmishandeling. Hier lichten we de eerste vijf toe die ook in het Actieplan Ouderen in veilige handen worden genoemd.

Vormen van ouderenmishandeling

Het is moeilijk een duidelijke scheiding aan te brengen tussen de verschillende vormen van ouderenmishandeling. De ene vorm hangt vaak samen met de andere of vloeit daaruit voort. Ook komen verschillende vormen naast elkaar voor. Eigenlijk is iedere situatie waarin ouderenmishandeling voorkomt, uniek. Globaal gesproken kunnen we echter [de volgende⁹] vormen van ouderenmishandeling onderscheiden, die we hieronder kort zullen toelichten.

Lichamelijke mishandeling

Wanneer een oudere blauwe plekken, schrammen, zwellingen, breuken of brandplekken op het lichaam heeft, kan er sprake zijn van *lichamelijke mishandeling*.

Jakob (48) heeft zijn leven lang bij zijn ouders ingewoond. Als enig kind is hij altijd erg verwend en Jakob is dan ook gewend thuis altijd op zijn wenken bediend te worden. Enige jaren geleden is vader overleden en sindsdien woont Jakob alleen met moeder (82). Moeder gaat de laatste tijd echter erg achteruit. Ze wordt vergeetachtig en ook het huishoudelijk werk gaat haar niet meer zo goed af. Als ze op een avond het eten weer niet op tijd klaar heeft en bovendien de aardappels een beetje heeft laten aanbranden, wordt Jakob zo boos dat hij haar een aantal flinke klappen geeft. Daarna gaat het van kwaad tot erger. Telkens wanneer moeder iets doet wat in Jakobs ogen niet goed is, laat hij haar alle hoeken van de kamer zien. Daarbij zorgt hij er wel voor haar te slaan op

plekken die onder haar kleren zitten, zodat haar blauwe plekken niet te zien zijn.

Jakob slaat zijn moeder met zijn blote handen. Naast dit soort mishandeling, die ook de vorm aan kan nemen van schoppen, krabben, aan het haar trekken, knijpen of iemand duwen, komt het echter ook voor dat de dader voorwerpen gebruikt om zijn slachtoffer te mishandelen. Zo zijn er gevallen bekend van ouderen die met een mes bewerkt werden of op wie de dader brandende sigarettenpeuken uitdrukte. Van dit soort acties weten mensen heel goed dat ze niet door de beugel kunnen. Soms zijn ze zich echter van geen kwaad bewust.

Meneer en mevrouw De Winter zorgen voor de dementerende vader (80) van mevrouw De Winter. Omdat ze, nu de kinderen het huis uit zijn, toch ruimte genoeg hebben, woont vader hij hen in. Eigenlijk kan vader geen moment alleen gelaten worden. Het is al een paar keer gebeurd dat buurtgenoten vader op straat aantreffen en hij niet meer wist waar hij woonde. Ook heeft hij bijna een keer brand veroorzaakt door zijn sigaartje gedachteloos naast de asbak te leggen in plaats van erin. Als meneer en mevrouw De Winter beiden de deur uit moeten, binden ze vader daarom vast aan zijn stoel of aan zijn bed. Om te voorkomen dat hij in paniek raakt en de hele boel hij elkaar gaat schreeuwen, geven ze hem een paar pilletjes om rustig te blijven.

Meneer en mevrouw De Winter zullen ervan schrikken als je hun zou vertellen dat dit mishandeling is. Ze zijn zich van geen kwaad

bewust. Het is toch voor vaders eigen bestwil? En ach, die paar uurtjes vastgebonden, zo erg is dat toch niet? Ze moeten er af en toe echt even samen tussenuit. Door de pilletjes valt hij wel in slaap, hij merkt er amper iets van. Dat is misschien zo, maar dat betekent nog niet dat het toelaatbaar is. Ook iemand vastbinden en drogeren is wel degelijk mishandeling.

Psychische mishandeling

We spreken van psychische mishandeling wanneer de oudere wordt uitgescholden, getreiterd, bedreigd, gecommandeerd of vals wordt beschuldigd.

Mevrouw Van der Gracht is getrouwd met een zeer dominante man. Ze hebben twee kinderen waar ze geen contact meer mee hebben, want die zijn vaders gedrag meer dan beu. Meneer Van der Gracht loopt continu op mevrouw te schelden en schreeuwt naar haar als ze in zijn ogen iets fout heeft gedaan. Daarnaast dreigt hij telkens de poes, waar mevrouw Van der Gracht erg dol op is, de deur uit te doen als ze niet doet wat hij zegt. Zo langzamerhand is mevrouw helemaal murw en ze reageert nauwelijks meer ergens op. Uit zichzelf doet ze niets meer en ze is erg somber.

Op het eerste gezicht lijkt psychische mishandeling misschien minder erg dan lichamelijke. Schelden doet immers geen zeer? Psychische mishandeling slaat echter wonden 'van binnen'. Het veroorzaakt gevoelens van angst, verdriet en vernedering. En dat doet soms nog veel meer pijn dan alle klappen of schoppen bij elkaar.

Verwaarlozing

Verwaarlozing komt voor in twee vormen. De meest duidelijke daarvan is lichamelijke verwaarlozing. De oudere krijgt niet op tijd of onvoldoende te eten en de koelkast is altijd leeg. Beddengoed en kleding worden niet op tijd verschoond of het huis is smerig. Dat alles kan leiden tot ondervoeding of uitdroging, en als de oudere bedlegerig is, tot doorligwonden. Vaak is lichamelijke verwaarlozing iets wat er langzaam insluip, bijvoorbeeld omdat de verzorger de zorg niet goed meer aankan.

Het echtpaar Burkini is ruim veertig jaar gelukkig getrouwd. De laatste paar jaar is mevrouw Burkini echter sterk veranderd. Ze lijkt meer in zichzelf gekeerd en doet het huishouden met de Franse slag. Zozeer zelfs dat ze steeds meer fouten maakt. Langzamerhand heeft meneer Burkini het huishouden overgenomen. Mevrouw zorgt ook steeds minder goed voor zichzelf. Het lijkt alsof ze het liefst de hele dag in bed zou blijven liggen. Meneer Burkini probeert haar wat op te peppen, maar dat lukt niet. Omdat hij zelf ook een dagje ouder wordt, schiet de verzorging van zijn vrouw er wel eens bij in. Soms vergeet hij haar op tijd te drinken te geven of krijgt ze dagenlang alleen maar boterhammen met stroop. Het bed en haar kleding verschonen gebeurt minder vaak, zelfs als ze af en toe nachtelijke 'ongelukjes' heeft. Het lukt meneer Burkini niet meer goed alles op tijd te doen.

Naast lichamelijke verwaarlozing is er ook nog emotionele verwaarlozing. Er is sprake van emotionele verwaarlozing wanneer de oudere niet genoeg liefde of aandacht krijgt. Wat precies 'genoeg liefde en aandacht' is, verschilt natuurlijk per persoon. De een is van nature een sociaal beest en heeft het liefst de hele dag mensen om zich heen. De ander vermaakt zich prima in zijn eentje en vindt het genoeg dat er af en toe iemand langskomt om de boodschappen te doen en een stofzuiger door het huis te halen.

Meneer Ter Wheeme heeft altijd een eigen slagerij gehad, waar hij met veel plezier tot zijn 65^e heeft gewerkt. Financieel zijn hij en zijn vrouw er echter behoorlijk op achteruitgegaan. Meneer heeft nooit een aanvullend pensioen afgesloten en nu moeten ze het doen van hun AOW. Mevrouw verwijt dit haar man en is hier woedend over. Ze heeft hem verbannen naar een klein kamertje van het huis, negeert hem volkomen en probeert hem zwart te maken bij anderen. Haar man lijdt er erg onder en heeft al ettelijke verzoeningspogingen gedaan, maar tevergeefs. Toch willen ze geen van beiden scheiden.

In dit geval negeert mevrouw Ter Wheeme opzettelijk de behoeften van haar man. Hier kunnen we dus spreken van mishandeling, omdat we een dader aan kunnen wijzen. In veel gevallen ligt het echter veel minder duidelijk of het werkelijk om emotionele verwaarlozing gaat of dat het een kwestie is dat de oudere gewoon vereenzaamt.

Uitbuiting

Uitbuiting is een vorm van mishandeling die veel voorkomt. Het gaat dan bijvoorbeeld om diefstal van geld, juwelen of andere waardevolle spullen. Of wanneer iemand zonder toestemming van de oudere diens spullen gebruikt of verkoopt. Ook het financieel kort houden van een oudere is een vorm van uitbuiting. Net als bij de andere vormen van mishandeling kan de ernst van de mishandeling verschillen. Soms steekt iemand wat van het geld dat hij van de oudere heeft gekregen om boodschappen te doen, in eigen zak. Als ‘tegenprestatie’. Maar het kan veel erger.

Mevrouw Joore is al jarenlang weduwe. Vorig jaar is haar enige zoon Michel met zijn vriendin bij haar ingetrokken. ‘Voor de veiligheid’. Ze betalen geen huur en alle vaste lasten worden van de rekening van mevrouw Joore afgeschreven. Michel beheert deze rekening en heeft volmacht over de spaarrekening. Er verschijnen steeds meer dure spullen in huis: een nieuwe stereo-installatie, een nieuwe computer en op een dag staat er ook een splinter-nieuwe auto voor de deur. Mevrouw Joore vermoedt dat de spullen allemaal van haar geld betaald zijn. Ondertussen is ze zelf naar een zolderkamer verbannen, zonder sanitair of telefoon. Omdat ze slecht ter heen is, kan ze zonder hulp niet naar beneden. Als ze haar zoon of zijn vriendin om hulp vraagt, wordt ze uitgescholden en afgebeekt.

Net als veel anderen durft mevrouw Joore toch niets van de toestand te zeggen. Ze is bang dat haar zoon zal vertrekken en dat ze dan naar een verzorgingshuis moet. En dat is wel het laatste wat ze wil. Zo kan het ook gebeuren dat ouderen soms gedwongen worden hun testament te wijzigen of een (extra) hypotheek op hun huis te nemen. Of dat hun verzorger hun pinpas inpikt en zonder hun toestemming geld van hun rekening opneemt.

Seksueel misbruik

Het is bijna niet voor te stellen, maar ook ouderen kunnen het slachtoffer worden van seksueel misbruik. Het gaat daarbij dan niet alleen om verkrachting of iemand betasten. Ook zonder dat er lijfelijk contact is, kan er sprake zijn van seksueel geweld. Daaronder vallen bijvoorbeeld het maken van seksueel getinte opmerkingen, exhibitionisme (iemand ongevraagd de geslachtsdelen tonen) of iemand dwingen mee te kijken naar pornofilms.

Na een hersenbloeding is mevrouw Tuschinski eenzijdig verlamd en heeft ze moeite met praten. Haar zoon Willem is daarom bij haar in komen wonen. Willem is echter niet vies van een glaasje bier, en wanneer hij dronken is, begint hij steevast schuine praat tegen zijn moeder te verkopen. Sinds kort draait hij ook pornofilms waarbij hij haar dwingt er samen met hem naar te kijken. Soms masturbeert hij tijdens het kijken. Mevrouw Tuschinski vindt dit vreselijk en voelt zich vernederd.

Van alle vormen van mishandeling is dit waarschijnlijk degene waar het minst over gesproken wordt. Voor oudere mensen is 'gewone' seks al moeilijk bespreekbaar. Praten over seks tegen je wil, en waar je bovendien toe wordt gedwongen door iemand die dichtbij staat, lijkt dan bijna onmogelijk.

Ouderenmishandeling Ervaringen en interventies

Gerda Krediet

Nog steeds oorlog (p.53-58) ¹⁰

¹⁰ Gerda Krediet (2010). 'Nog steeds oorlog' in *Ouderenmishandeling. Ervaringen en interventies*. Amsterdam: Elsevier Gezondheidszorg.
Zie ook: <http://www.elseviergezondheidszorg.nl/Boeken-Details/1253/999726/Ouderenmishandeling.html>

Het is oorlog. Jacob is een joodse jongen met een verstandelijke beperking. Hij is met zijn vader ondergedoken bij de familie Van Dalen. Het zijn diepgelovige mensen die hun leven inzetten voor Gods uitverkoren volk. Jacobs moeder is afgevoerd naar Duitsland.

'Van nu af aan moet je tegen iedereen die vraagt hoe je heet, 'John' zeggen', prent mevrouw Van Dalen Jacob in. Hij vindt het geweldig om een Amerikaanse naam te hebben. De hele dag oefent hij: 'Ik heet John, ik heet John.' Nooit zou hij meer Jacob genoemd worden.

Na de oorlog komt moeder niet meer terug en vader gaat dood van verdriet.

Waar moet John nu naartoe? Meneer Van Dalen overlegt met zijn vrouw. Wat zou zij ervan vinden om John te adopteren? Ze hadden al vier kinderen en de zorg voor dit geestelijk gehandicapte

kind zou toch grotendeels op haar schouders terechtkomen. Hij vindt dat zij de beslissing moet nemen. Ze bidt ervoor en vindt het antwoord in de Bijbel waar in psalm 41 staat geschreven 'de ellendige niet over te geven aan de begeerte van zijn vijanden'.

Zou er een duidelijker aanwijzing kunnen zijn?

Zonnetje in huis

John treft het met zijn pleegouders. Ze zorgen voor hem als voor hun eigen zoon. En John is met zijn zachte karakter het zonnetje in huis. Hij wordt de oogappel van het gezin. Omdat hij tot Gods uitverkoren volk behoort, krijgt hij heel veel aandacht: thuis, in de kerk en in de buurt. Iedereen kent hem. Overdag gaat John naar de sociale werkplaats, waar hij met veel plezier afval opruimt en in de vuilnisbak doet. Onder zijn collega's heeft hij veel vrienden.

Als vader hoogbejaard overlijdt, moet er een curator gezocht worden voor John. Moeder is te oud om benoemd te worden. Broer Piet brengt uitkomst. Hij is inmiddels gescheiden en weer bij moeder en John ingetrokken. Hij wil wel curator worden. Hij wordt door de rechtbank benoemd. Maar de verplichting om één keer per jaar rekening en verantwoording af te leggen aan de kantonrechter over de inkomsten en uitgaven, lapt hij aan zijn laars. Aan oproepen om op de rechtbank te verschijnen, geeft hij geen gehoor. Hij belt meestal wel even op met een smoes dat hij verhinderd is. Jarenlang weet hij de rechter aan het lijntje te houden, totdat deze het beu is. Hij besluit om Piet te ontslaan als curator en benoemt een notaris.

Inmiddels is moeder ook overleden en wonen John en Piet samen.

Piet is woest dat hij uit zijn curatorschap ontheven is. Hij gaat meteen in hoger beroep bij het Hof. Hij is de mening toegedaan dat hij de gegevens en het financiële beheer niet hoeft over te dragen aan de notaris, zijnde de nieuw benoemde curator.

Erger nog, van Piet mag de notaris zijn curandus niet bezoeken. De notaris kan zijn taak op die manier niet uitvoeren en neemt contact op met de rechter. Hoe nu te handelen? De officier van justitie roept de hulp in van het Meldpunt Ouderenmishandeling.

Ik begin met het inwinnen van informatie bij de sociale werkplaats. Verontruste medewerkers zijn blij dat iemand de zaak gaat aanpakken en geven alle medewerking. Met regelmaat hebben ze de werkster, die moeder nog had ingehuurd, aan de telefoon met de volgende klachten.

‘John is eenzaam, hij mag met niemand contact hebben. Hij wordt heel veel alleen gelaten en dan is hij bang. Hij krijgt geen zakgeld. Het huis is vies, de kamer van John is vervuild en ziet eruit als een hol. Piet gaat vreselijk tekeer tegen John, hij blaft tegen hem als een hond en reageert zijn eigen frustraties op hem af. Regelmatig is er geen eten in huis; koffie en thee wordt er niet geschonken. John wordt niet in bad gedaan en krijgt geen schoon ondergoed.’

John gaat er steeds slechter en vooral ook angstiger uitzien. De keren dat hij in de afgelopen tijd nog op de werkplaats geweest

is, heeft hij vieze en oude kleding aan, zelden heeft hij eten bij zich en hij valt zienderogen af. Ettelijke keren probeert de directeur om de problemen met Piet te bespreken, maar dit resulteert alleen maar in een eindeloze, nietszeggende brievenwisseling. Na een dergelijk gesprek is Piet doorgaans wel weer even ‘aardig’ tegen John, maar het duurt nooit lang. Sinds kort komt John helemaal niet meer op de werkplaats. Hij wordt niet ziek gemeld. Hij zit duidelijk opgesloten. Niemand die nog contact met hem kan krijgen. Over enkele weken bereikt John de pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar. De maatschappelijk werkster vreest het ergste nu het contact volledig verbroken is.

De werkster, die regelmatig haar zorgen uitgesproken had, bel ik vervolgens op. Zij bevestigt alle informatie. Ze geeft me de namen van vrouwen die ooit voor mevrouw Van Dalen gewerkt hebben en mij het nodige zouden kunnen vertellen. Ze beschrijven Piet als iemand die ‘niet goed in zijn hoofd is en leugens niet van waarheid kan onderscheiden’.

John zou vaak gezegd hebben dat hij naar het gezinsvervangend tehuis toe wilde waar ook zijn vrienden van de werkplaats wonen. Piet zou dat altijd tegengehouden hebben, want, zo zei hij: ‘Ik heb mijn moeder op haar sterfbed beloofd dat ik altijd bij John zal blijven.’

Op basis van deze gegevens vermoed ik dat ik te maken heb met een psychopaat, iemand met een antisociale persoonlijkheid, die zijn pleegbroer psychisch mishandelt, verwaarloost, van zijn vrijheid berooft en financieel uitbuit. Toch moet ik John eerst zelf

ontmoeten voordat ik dit met zekerheid kan vaststellen.

Ik bel meneer Van Dalen om een afspraak te maken zodat ik John kan ontmoeten.

‘Dat is absoluut niet nodig, het gaat prima met hem’, is zijn antwoord.

Ik overleg met de curator en we besluiten een kort geding aan te spannen om John uit huis te kunnen halen.

Een week later volgt de zitting. Piet heeft John meegenomen. Voor het eerst krijg ik hem te zien. Hij is klein, schriel en schichtig. Zijn handen beven. Ik probeer alvast wat oogcontact met hem te krijgen. Ik glimlach naar hem, geef hem een knipoog. Als Piet de andere kant opkijkt, ga ik verder met contact leggen en vertel ik met lippentaal dat ik hem ga helpen. Hij glimlacht terug.

Hoor en wederhoor vindt nog steeds plaats. ‘Meneer de president, voor mijn cliënt is de oorlog nog steeds niet afgelopen...’ hoor ik de advocate zeggen in haar betoog. Ze is een tof mens en ik ben trots op haar. Ze doet de klus pro Deo, want geld is er niet. Meneer Van Dalen is nog steeds van mening dat hij, nu hij in beroep gegaan is tegen het ontslag uit zijn curatorschap, nog steeds curator is. De president is een andere mening toegedaan. De volgende dag, zo gelast de rechter, zal Piet John met zijn spullen moeten overdragen aan de curator en een verpleegkundige van de GGD. Indien nodig met behulp van de sterke arm der wet. Ik vind het spannend, want een dergelijke actie heb ik nooit eerder ondernomen.

De volgende dag bellen we aan. Piet doet open. Een aantal aftandse koffers, waarschijnlijk de koffers die John en zijn vader bij zich hadden toen ze bij de familie Van Dalen onderdoken, worden naar buiten gegooid. John zie ik nog niet. Ik hoop dat ik de politie er niet bij hoef te betrekken. Liever geen scènes. Maar dan hoor ik een stem zeggen: ‘Dag Lorre, ik ga bij mijn vriend wonen, ik zal jou wel missen, hoor.’ Ik voel een brok in mijn keel. Nu moet hij ook nog afscheid nemen van zijn papegaai, daar had ik niet op gerekend. Dan komt hij de trap af. Meteen sla ik mijn arm om John heen alsof ik hem al jaren ken en neem hem mee naar de auto. Ik zie Piet alweer aankomen. Voordat hij bij de auto is, zoef ik weg.

Welkom thuis

Aangekomen bij het gezinsvervangend tehuis (GVT) wordt John opgewacht en hartelijk omhelsd door zijn vriend Kees. Een omhelzing die nooit over lijkt te gaan. Ontroerend, zoveel vreugde. Het wordt een compleet feest met cadeautjes: potloden en papier om te tekenen, een portemonnee met geld, een nieuwe trui en broek...

‘Welkom thuis’ staat er op de deur van zijn kamer, die versierd is met slingers. Maar we zijn er nog niet. John is bang. Bang dat zijn broer terugkomt en dat hij weer terug moet naar dat vreselijke huis waar hij opgesloten was. We leggen hem uit dat Piet voorlopig niet mag komen. Hij went al snel en is heel gelukkig met zijn nieuwe thuis en zijn vrienden.

Meneer Van Dalen zit niet stil. Hij moet en zal John terugkrijgen. Ik

heb liever niet dat hij John bezoekt, daar kunnen we alleen maar onrust van verwachten. Piet vindt dat hij recht heeft om zijn broer te bezoeken. De curator beslist. Hij krijgt een bezoekenregeling. Ik vind dat er iemand bij het bezoek moet zijn, maar dat vindt de curator te ver gaan. Als Piet John mag bezoeken blijft hij John vertellen dat zijn verblijf in het GVT tijdelijk is. John is iedere keer van streek als Piet hem bezocht heeft. Hij gaat naar dromen, wordt steeds angstiger en krijgt zoveel maagpijn dat hij niet goed meer kan eten. Met Piet valt niet te overleggen. Er wordt besloten om hem niet alleen met John op zijn kamer te laten, maar John in de huiskamer te bezoeken.

Piet verweert zich heftig en zegt vroom: 'Ik wil alleen met mijn broer zijn om uit de Bijbel te lezen en te kunnen bidden.' Het wordt alle medewerkers duidelijk dat bezoeken van Piet John heel angstig maken.

Na overleg met John gaan we voor een tweede kort geding naar de rechter. Dit keer voor een bezoek- en straatverbod. Ook dat wordt gehonoreerd door de rechter. Piet geeft het nog niet op. Hij mobiliseert de meest vreemdsoortige mensen om John te bezoeken en hem zo mee naar buiten te krijgen. En zo moeten we de ene regel na de andere opstellen.

Vanaf dat moment stelt de leiding dat John alleen met iemand vanuit het GVT naar buiten mag. John zelf vindt dat prima, want hij is met iedereen goede vrienden.

En dan volgt de laatste gang naar de rechter. Nu naar het Hof in

Den Haag, want Piet gaat in hoger beroep. Ik neem John mee. Het lijkt mij voor hem beter om zijn broer nog een keer te zien dan allerlei fantasieën over hem te creëren. De realiteit is doorgaans minder erg dan de fantasie. Arm in arm gaan we de confrontatie aan. Dit keer zit John in de rechtszaal aan mijn kant.

Piet verliest in hoger beroep. Hij loopt na de zitting naar John toe. Ik ben bang dat hij hem weer allerlei verwijten gaat maken en een schuldgevoel aan zal praten. Ik sta naast hem als een waakhond. De broers nemen afscheid van elkaar. De oorlog is voorbij.

Dit soort hulpverleners is geen sinecure. Drie keer naar de rechtbank kost veel tijd en vooral veel spanning. Toch moest ik het belang van John voor ogen houden en doorzetten. Door te stoppen zouden we de oorlog verloren hebben. Ik wist en ondervond dat Piet een man was met een antisociale persoonlijkheid, vroeger psychopathie geheten. Gewetenloos en grenzeloos. Een ziekte die ontstaan kan zijn door een infectie, een trauma of door de opvoeding. Het ging toch door me heen dat misschien tijdens de oorlogsjaren, en ook daarna, alle aandacht uitgegaan zou kunnen zijn naar deze lieve, zo bijzondere joodse (pleeg)broer, John. Zou Piet altijd in de schaduw van zijn joodse broer geleefd hebben? Was hij misschien zelf psychisch verwaarloosd in de oorlog met alle onderduikers in huis en na de oorlog omdat alle aandacht altijd uitging naar John?

Ingewikkelde familiegeschiedenissen kunnen er schuilgaan achter ouderenmishandeling.

ANALYSE

Melder

Rechter

Slachtoffer

Joodse man met een verstandelijke beperking. Hij is als wees tijdens en na de oorlog opgenomen in een pleeggezin.

Dader

Gescheiden. Pleegbroer met een antisociale persoonlijkheid.

Mishandeling

Psychisch, fysiek, ontnemen van rechten, financiële uitbuiting.

Interventie

- Tweemaal een kort geding; eenmaal naar het Hof voor hoger beroep.
- Plaatsing in een gezinsvervangend tehuis (GVT).
- Begeleiden van het slachtoffer bij alle interventies.

Resultaat

- De curator kan zijn functie uitvoeren.
- Slachtoffer in veiligheid gebracht.
- Straat- en bezoekverbod afgegeven.

Ouderenmishandeling Ervaringen en interventies

Gerda Krediet

Een grote mond doet wonderen (p.83-89) ¹¹

¹¹ Gerda Krediet (2010). 'Nog steeds oorlog' in *Ouderenmishandeling. Ervaringen en interventies*. Amsterdam: Elsevier Gezondheidszorg.
Zie ook: <http://www.elseviergezondheidszorg.nl/Boeken-Details/1253/999726/Ouderenmishandeling.html>

De slagersvrouw kan het niet langer aanzien, haar geweten knaagt. Maar ze weet dat ze niet langer welkom is als mevrouw Verkade erachter komt dat zij de hulpverlening ingeschakeld heeft. Het contact met de buitenwereld zou dan volledig verbroken zijn voor mevrouw Verkade. Dat vindt ze onverantwoord. Ze gaat naar de politie en vraagt om advies. De politie maakt een rapport op en stuurt het naar het meldpunt van de GGD met het verzoek om vertrouwelijk om te gaan met de naam van de meldster.

'De toestand waar die vrouw in verkeert, is erbarmelijk. Haar benen, waar ze nagenoeg aan verlamd is, vertonen al geruime tijd ernstige wonden die stinken en zweren; ze worden omgeven door zwermen vliegen. Haar borsten zijn op dezelfde manier aangetast. De vloer is bezaaid met uitwerpselen en ander vuil. De stank is ondraaglijk en veroorzaakt een ernstige vliegenoverlast.'

Ik moet een aantal malen bellen voordat ik het raam op de eerste verdieping open hoor gaan. Ik kijk naar boven. Een man steekt zijn hoofd uit het raam.

'Wat mot je?'

'Ik ben van de GGD, ik kom voor mevrouw Verkade.'

Zijn hoofd verdwijnt.

'Niks met de GGD te maken, laat ze opdonderen', hoor ik een harde vrouwenstem. 'Gerard, doe dat raam dicht!' Knal! Het raam is dicht. Nou, dat was dat. Ik loop door naar de slagersvrouw voor meer informatie. Ze is blij dat er nu iemand is die wat gaat doen aan deze, voor haar, ondraaglijke situatie.

'Maar zo gemakkelijk is het niet', leg ik haar uit, 'want zolang mevrouw geen overlast geeft, mag ze haar leven zo inrichten als ze wil.'

Mevrouw Verkade en haar man wonen in een oudbouwwooning die op de nominatie staat om gesloopt te worden. Omwonenden zijn al verhuisd. Er is geen buur meer die hinder van hen ondervindt.

Actie ondernemen kan ik alleen als ik een sterk vermoeden heb dat mevrouw in levensgevaar verkeert. Dat heb ik nog niet geconstateerd. Voorlopig ben ik nog niet binnen.

'Hoe komt u bij mevrouw binnen?'

'Ik kom er haast niet binnen', antwoordt de slagersvrouw, 'ze bestelt de biefstukken en speklappen telefonisch en die schuiven we bij haar door de brievenbus.'

Ik kijk haar wat verbaasd aan, terwijl ze zich snel veront-

schuldigt:

‘De visboer doet de schollen ook door de brievenbus.’

Het tafereel gaat in gedachten aan me voorbij. Ik moet even wennen aan het idee. Inventief, dat wel.

‘En haar man, wat vindt haar man daarvan?’

‘Het gaat al jaren zo, daar is hij aan gewend.’

‘En de rest van de boodschappen?’

‘Daar belt ze de kruidenier voor. Gerard, haar man, neemt ze bij de deur aan en zij schrijft een giro uit. Ze ziet mij nog altijd als een goede vriendin en daarom mag ik boven komen als ze de rekening aan het einde van de maand moet betalen. Maar zoals ze er nu bij zit, mevrouw, met die open benen vol maden, en al die poep over de vloer! Ik kon het niet langer over mijn hart verkrijgen om geen hulp in te schakelen.’

‘Het kan nog wel een tijdje duren voor ik een oplossing heb, ik zal er in ieder geval aan werken.’

Hoe weet ik nog niet, maar, zo weet ik uit ervaring, als ik in gedachten met een zaak bezig blijf, komt er vroeg of laat een oplossing.

Hoogwerker

Dit keer komt deze sneller dan ik vermoed had. Het is nog geen twee weken later als ik gebeld word door een ambulance-verpleegkundige.

‘We hebben met een hoogwerker van de brandweer een vrouw uit huis gehaald die met een gebroken heup in huis lag. We moesten met mondkapjes werken omdat ze zo stonk. Haar man

zit nog in het huis. Het is heel erg vervuild.’

Ik ga meteen langs om te kijken of ik meneer Verkade kan helpen. Er wordt niet opengedaan. De volgende ochtend, om half tien, probeer ik het opnieuw. Weer geen teken van leven. De slagersvrouw heeft meneer Verkade ook niet meer gezien en dat vind ik een veeg teken. Meneer heeft jaren alleen op commando van zijn vrouw gefunctioneerd! Nu zijn vrouw er niet is om voortdurend te zeggen wat hij wél en niet moet doen, kan hij volslagen ontredder raken. Ik overleg met de psychiater van de Riagg. Wat vindt hij ervan?

Om twaalf uur staan we met de politie, voor het geval dat er geen reactie komt, voor de deur. We bellen aan en roepen door de brievenbus. Er komt geen reactie. De politie verwijdert het slot, en de arts en ik lopen naar boven. Brr, wat een stank. Op de keukentafel liggen rauwe schollen en speklappen groen te worden. De vliegen zoemen aan alle kanten om ons heen. Vliegensvlug bekijken we alle vertrekken, maar... geen Gerard. Binnen vijf minuten staan we weer buiten. We kijken elkaar aan. Wat nu? Waar zou hij kunnen zijn? We hebben geen idee. Net op het moment dat we ieder ons weegs willen gaan, komt er een man de hoek om die, naar ik meen, Gerard zou kunnen zijn.

‘Bent u misschien Gerard?’

‘Ja, ik ben Gerard’, antwoordt hij.

Hij ziet er redelijk uit en schijnt zich dus te kunnen redden. Nu moet ik hem uitleggen dat we ons zorgen om hem maakten en daarom naar hem op zoek waren geweest.

‘Het is heel vervelend dat we het slot hebben verwijderd

omdat we dachten dat u hulp nodig had.’ Hij kijkt me aan en zegt: ‘Hoe dat zo, ik ben alleen maar effe naar V&D geweest om een televisie, een stereotoeren en een video te kopen. En nog een paar cd’s.’ Zijn ogen glimmen. Het is hem aan te zien dat hij binnenpret heeft. Van een zeer onderdanige echtgenoot is hij nu veranderd in een kleine, ondeugende jongen, die zich staat te verkneuteren over zijn inkopen. Eindelijk komt hij zelf ook weer eens aan zijn trekken.

Reclamekrantje

‘Zal ik even meelopen om te kijken hoe het nu verder moet met het huis?’ Ik volg hem de trap op en dan gaan we tussen al de vieze troep zitten. Gerard weet niet beter, maar ik leg een reclamekrantje op iets wat voor een stoel moet doorgaan en begin een beetje met hem te kletsen.

‘U bent zeker al lang getrouwd met Mien?’

‘Ja, al vijfentwintig jaar.’

‘Nog een feestje gehad?’

‘Nee, daar doen we niet aan.’

‘Kinderen?’ vraag ik voorzichtig.

‘Nee, dat is niet gelukt.’ Hij kijkt nu van me weg. Hij zwijgt en zegt dan zachtjes: ‘Dat vond ze heel erg.’

‘En wat vond u ervan?’

‘Het was nou eenmaal zo.’ Weer is hij even stil.

‘Ze heeft nog wel een pleegkindje gehad. Daar was ze heel gelukkig mee. Maar de vader heeft dat kindje later opgehaald. Daar was ze kapot van. Toen is ze gaan drinken.’

Wat een tragiek, denk ik, haar kinderwens was niet in vervulling gegaan en haar pleegkind was haar afgenomen. Drank hield de pijn in toom.

Gedeeltelijk, want de rest van de pijn werd verdoofd door haar boosheid. Die reageerde ze af op Gerard. Chronisch. Ze tyranniseerde en commandeerde hem wanneer het haar uitkwam. Ze beukte er met haar grote mond op los, totdat Gerard murw geslagen en op de automatische piloot haar commando’s uitvoerde.

‘Hoe vond u het dat u van Mien niets uit uzelf mocht doen?’

Gerard is weer even stil. ‘Daar ben ik aan gewend.’ Hij staart wat voor zich uit. En dan, bijna verlegen, verschijnt er een glunder op zijn gezicht. ‘Morgen wordt de tv en de rest bezorgd, dan kan ik weer naar klassieke muziek luisteren’, zegt hij meer tegen zichzelf dan tegen mij.

Ik glunder nu ook. Het is ontroerend. Dan kijk ik om me heen en ik vraag me af waar hij de apparatuur neer moet zetten. Zijn hier stopcontacten? De telefoon gaat. We schrikken allebei. Mien, denk ik. Hij kijkt naar de telefoon, en dan weer naar mij. Langzaam staat hij op, pakt de hoorn en zegt zachtjes: ‘Ja, met Gerard.’

‘Wat doe je?!’ buldert ze. Hij heeft kennelijk niet snel genoeg opgenomen. Ze voelt intuïtief dat er iets niet pluis is.

‘Die mevrouw van de GGD is hier’, antwoordt hij met een stem alsof hij een doodzonde begaan heeft om mij binnen te laten. Hij wordt stil. Ze commandeert.

‘Ja, ik zal het doen’, zegt hij gedwee, voor hij de hoorn erop legt. ‘Je moet meteen weggaan.’ Hij heeft nu weer de houding van

de gedweë echtgenoot.

‘Wat jammer dat ik nu weg moet. Ik vind u een heel gezellig mens.’ Dit zeg ik niet alleen omdat het zo is, maar ook om hem het gevoel te geven dat hij zelf iemand is. Maar ik begrijp dat ik ‘zijn’ wens moet respecteren en wil het voor hem niet moeilijker maken dan het al is. Mien zal zo wel weer terugbellen en dan moet ik weg zijn. Snel geef ik hem nog mijn visitekaartje en vertrek.

Donder op

Dan ga ik nog even bij de slagersvrouw langs om te vragen of ze Gerard een beetje in de gaten wil houden. Gelukkig mag zij nog wel binnenkomen. Daarna ga ik door naar het ziekenhuis waar mevrouw Verkade is opgenomen.

Als ik mijn naam noem reageert ze agressief. ‘Donder op, ik heb je niet nodig.’

Als ik niet meteen aanstalten maak om te vertrekken gaat haar stemvolume omhoog. Ik denk: nog even, en dan staat het hele ziekenhuis op stelten. Plaatsvervangende schaamte drijft me de kamer uit.

De verpleegkundigen hebben ook heel wat met mevrouw te stellen. Niet alleen omdat mevrouw zo veel weegt en in tractie ligt voor haar gebroken heup, maar ook en vooral om haar luidruchtige grote mond. Die levert de nodige problemen op. Als die opengaat, lijkt het wel of er onweer losbreekt op de afdeling, ook ’s nachts. Ze doen dus ook maar snel alles wat mevrouw vraagt, of liever gezegd, wat ze commandeert.

Jenever en slaaptabletten

Twee maanden later is mevrouw zo ver dat ze overgeplaatst kan worden naar het verpleeghuis. Als ik de slagersvrouw hierover informeer, vertelt ze mij dat het niet zo goed gaat met Gerard. Samen gaan we op bezoek bij hem. Hij ziet er apathisch uit. Hij wil alleen nog maar slapen. Hij drinkt jenever en neemt slaaptabletten in.

‘Waar zijn de tv en de stereotoren?’ vraag ik, om me heen kijkend.

‘Die moest ik afbestellen van Mien’, zegt hij als een klein, verdrietig jongetje.

Het gaat niet goed met Gerard. Hij bestelt geen eten. Hij kan trouwens niet koken, dat deed Mien altijd. Hij laat zich overhalen om ‘tafeltje-dekje’ te laten bezorgen.

‘Wilt u dat alstublieft niet tegen Mien zeggen’, zeg ik nadrukkelijk, ‘want als het van haar niet mag, gaat u dood aan ondervoeding.’

Eén maaltijd per dag is lang niet voldoende ‘zorg’, maar in ieder geval is er dan één contact per dag en een maaltijd. Hopelijk komt er snel een oplossing voor deze erbarmelijke woonsituatie. Binnen twee maanden gaat de sloop beginnen. Er zal een andere woning aangeboden moeten worden.

Een maand na de opname in het verpleeghuis komt er een telefoontje van de maatschappelijk werker: ‘Mevrouw Verkade gaat binnenkort met ontslag.’

Ik schrik. ‘Ik denk niet dat mevrouw naar huis kan. Heeft u het

huis gezien? Weet u dat ze trappen moet lopen?’

De maatschappelijk werker gaat het huis bekijken. Het wordt hem duidelijk.

‘Ze zal of terug moeten met de brandweertakel of ze zal moeten leren trappenlopen.’

‘De brandweer takelt alleen maar uit huis wanneer zich een levensbedreigende situatie voordoet, maar takelt niet terug als er geen leven in gevaar is’, informeer ik hem. In ieder geval verkeert mevrouw in het verpleeghuis niet in levensgevaar.

Iron John

De maatschappelijk werker overlegt met mevrouw Verkade. ‘U zult eerst moeten oefenen met trappenlopen voordat u naar huis kunt.’ Maar Mien vindt het helemaal niet nodig om trappen te leren lopen. Wat haar betreft hoeft ze nooit meer trappen te lopen, dat doet Gerard wel voor haar. De maatschappelijk werker legt uit dat het terugtakelen geen taak is van de brandweer.

‘Wat, geen taak van de brandweer!’ Ze grijpt de telefoon en commandeert: ‘Jullie hebben me eruit gehaald, jullie zetten me er ook weer in!’

Wie schetst onze verbazing als de volgende dag Mien teruggetakeld wordt. Wij zijn perplex. Vanwaar deze uitzondering? Ik pak ook de telefoon.

‘Kunt u mij uitleggen waarom u mevrouw Verkade haar huis in getakeld heeft?’

‘Mevrouw, ik zal u zeggen, die vrouw ging zo tekeer, en ze wilde ervoor betalen, dus hebben we het maar gedaan’, antwoordt de

brandweerman. Hij was dus gezwicht voor haar grote mond!

Plotseling wordt het me duidelijk wat Robert Bly bedoelt in zijn bestseller Iron John, dat zelfs mannen van staal wel doodsbenauwd zijn voor boze vrouwen. Dat was het volgens mij geweest. Als die brandweerman een brandweervrouw zou zijn geweest, dan zou naar alle waarschijnlijkheid het terugtakelen niet gebeurd zijn. Gerard kon niet tegen Mien op; de brandweerman evenmin.

De slagervrouw besloot ‘de vriendschap’ te beëindigen. Een stevige maatschappelijk werkster pakte de situatie op en verhuisde het echtpaar naar een aanleunwoning van een verzorgingshuis. Opgelucht sluit ik mijn dossier.

ANALYSE

Melder

Politie

Slachtoffer

Subassertief, gehuwd, geen kinderen

Dader

Gehuwd, geen kinderen. Onverwerkt verdriet dat zich uit in chronische boosheid, gericht op haar man. Ze commandeert en kleineert hem. Ze ontnemt hem iedere vorm van zelfbeschikking. Ze heeft de volledige controle over haar man.

Vorm van mishandeling

- Psychische mishandeling: schelden, vernederen, zelfgevoel ondermijnen.
- Schending van grondrechten: beperken van vrijheid, eigen beslissingen onthouden.

Interventie

- De brandweer takelt mevrouw uit de woning als ze kort na de melding haar heup breekt. Ze wordt opgenomen in een verpleeghuis.
- Voor meneer wordt dagelijks een maaltijd bezorgd. Hierdoor is er in ieder geval eenmaal per dag contact met hem.
De slagersvrouw onderhoudt eveneens contact met hem.

Resultaat

Met de sloop van de woning verhuist het echtpaar naar een aanleunwoning van een verzorgingshuis. Dit proces van verhuizing en plaatsing wordt begeleid door een maatschappelijk werkster.

Ouderenmishandeling Ervaringen en interventies

Gerda Krediet
Inhoudsopgave ¹²

—

12

Gerda Krediet (2010). 'Nog steeds oorlog' in *Ouderenmishandeling. Ervaringen en interventies*. Amsterdam: Elsevier Gezondheidszorg.

Zie ook: <http://www.elseviergezondheidszorg.nl/Boeken-Details/1253/999726/Ouderenmishandeling.html>

Deel 1

Verhalen over mishandelde ouderen en analyses

Van de wereld vervreemd. Een oud-zeeman die zeven jaar opgesloten, financieel uitgebuit en ernstig verwaarloosd wordt door een echtpaar uit een café. 15

Het tijgergevoel. Een chronisch psychiatrische patiënte die door een hulpverlener in de instelling, op zeer geraffineerde manier, financieel uitgebuit wordt. 23

Hij weet niet beter. Een hoogbejaarde demente dame die door haar zoon financieel uitgebuit, opgesloten en ernstig verwaarloosd wordt. 29

Bemiddelen tussen Gijs, Rinus en de boze buurvrouw. Een bejaarde analfabeet en een invalide huisgenoot die door een buurvrouw financieel uitgebuit worden. 35

Ik ben toch niet dement? Een hoogbejaarde dame die onterecht in een psychogeriatrisch verpleeghuis geplaatst wordt en er zonder hulp van buiten niet uit weet te komen. 41

An Odd Couple. Over het verhinderen van een huwelijk tussen een man van 95 met zijn 'stiefdochter' van 48, waarmee de ultieme financiële uitbuiting een halt toegeroepen wordt. 47

Nog steeds oorlog. Een joodse man met een verstandelijke beperking die door zijn pleegbroer psychisch en fysiek mishandeld en financieel uitgebuit wordt. 53

Persoonsgebonden mishandeling. Een blinde, slechthorende verpleegbehoefte man die met een PGB van € 5.500,- per maand, bijna geen zorg ontvangt en ernstig verwaarloosd wordt aangetroffen. 59

De entrepreneur. Een hoogbejaarde dementerende vrouw in een verzorgingshuis die door haar dakloze zoon, tijdens zijn bezoeken, wordt geterroriseerd. Hij verbiedt ook het verzorgende personeel om zijn moeder te verzorgen. 65

Op drift. Een dementerende weduwnaar afkomstig uit Nederlands-Indië heeft geen contact meer met zijn zoon. De thuiszorg stopt de zorg aan hem omdat hij handtastelijk zou zijn. De man wordt uitgehongerd en verwaarloosd aangetroffen. 71

Een grenzeloos moederinstinct. Een gescheiden dame die kennis krijgt aan een drugsverslaafde man en hem wil helpen om van de drugs af te komen. Hij perst haar constant geld af. Ze raakt in de schulden en kan haar huur niet meer betalen. Ze dreigt dakloos te worden. 77

Een grote mond doet wonderen. Een vrouw die haar leven lang haar man commandeert en volledig onder controle houdt. Zonder haar commando's functioneert hij niet meer. 83

In staat van oorlog. Een man die zijn hele leven vernederd en geslagen wordt door zijn vrouw. 89

Pie Jesu. Een psychisch mishandelde dochter die haar vader opsluit en uiteindelijk fysiek zo mishandelt dat hij overlijdt. 93

Op een bankje. Een chronisch psychiatrische patiënte met een verstandelijke beperking die fysiek mishandeld wordt door haar aan alcohol verslaafde vriend. 99

Colofon

Auteurs

Marian van der Klein
Rianne Verwijs
Freek Hermens

Uitgave van

Ministerie van VWS/Verwey-Jonker Instituut

Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Juni 2015

Onderdeel van het Actieplan Ouderen in veilige handen